

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

УДК 340:316.72:316.752

<https://doi.org/10.31548/law2020.01.001>

КАТЕГОРІЯ «ЦІННІСТЬ» У ТЕОРІЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

В.О. КАЧУР, кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: kachur_v@nubip.edu.ua

Анотація. У статті окреслено роль правової культури для забезпечення сталого розвитку українського суспільства. Зосереджено увагу на необхідності дослідження категорії цінність, яка є центральною в теорії правової культури.

За результатами дослідження встановлено, що в наукових дослідженнях відсутній однозначний підхід до природи та сутності категорії «цінність». Аналіз феномену цінності дає підстави говорити про такі її властивості, як «значимість» («значущість», «значення»); когнітивні (знання) та емоційні (оцінка) компоненти цінності; складові компоненти оцінки (суб'єкт та об'єкт оцінки, об'єктивна та суб'єктивна сторони оцінки); процес чи процедуру встановлення цінності; соціальну природу цінностей та диференціацію цінностей для різних суб'єктів. Сформульовано поняття цінності.

Ключові слова: значущість, оцінка, правова культура, сталий розвиток, цінність

Актуальність.

Завершення другої декади нового століття і надалі залишає перед Україною актуальні загрози, спричинені соціальними проявами (безробіття, трудова міграція, знецінення праці, слабкий соціальний діалог та соціальна згуртованість) та подіями (анексія Криму та військові конфлікти) останніх років. Водночас вони поглиблюються і новими глобальними викликами, з якими зіштовхнувся сьогодні світ (по-

ширення коронавірусу та загострення збройних конфліктів). Відповіддю на них є ідея сталого розвитку, головні цілі якої були окреслені у підсумковому документі Саміту ООН зі сталого розвитку «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» («Резолюція Генеральної асамблеї ООН...», 2015). Щодо України, то однією з умов сталого розвитку її суспільства покликана стати правова культура, яка через цінності дозволить переосмислити роль і

значення державних і правових інституцій для забезпечення збереження та розвитку держави як на буденному, так і науковому рівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Панування аксіологічних уявлень на початку XX ст. дали підстави визначити цінності центральною категорією у розумінні культури як «світу втілених цінностей» («Культурологія», 2004), а на початку XXI ст. розглядати їх як своєрідний культурний «код» (Шайгородський, 2002: 41) чи фундамент культури (Качур, 2019, 10(1): 16). Але, як влучно зазначив В. Стасевич, швидке утвердження «принципу цінності» як умови пізнання і розуміння культури не вирішило проблеми виявлення власного змісту категорії «цінність» і залишило її природу неоднозначною і дотепер (Стасевич). За оцінками Р. Лавутмана у соціальній науковій літературі є понад 4 тисячі назв праць, у яких автори звертаються до поняття «цінності» (Горбатюк, 2016: 22).

Складність та неоднозначність цього поняття обумовлюється тим, що воно є об'єктом і предметом вивчення безлічі наук, серед яких філософія, психологія, соціологія, політологія, право, економіка та ін. Огляд праць засвідчує значний доробок у кожній з них, зокрема: у філософії (В. Василенко, О. Дробницький, І. Стрелецька, В. Тугарінов), психологічному (А. Лазарук, Д. Леонтьєв, Д. Узназде, Г. Чайка), соціологічному (М. Бліхар, А. Ручка), політологічному (І. Жеребятнікова, О. Радченко, Ф. Семеченко), правовому (Т. Гарасимів, Я. Громовий, К. Жебровська, Є. Івашев, П. Рабінович), економічному (Л. Глубіш, О. Діденко, В. Рокоча).

Водночас аналіз вітчизняних наукових розвідок останніх років у різних сферах наукового знання також засвідчує, що деякі автори часто-густо здійснюють взаємозаміну чи не диференціюють поняття «цінність», «антицінність», «благо», «ідеал», «істина», «норма поведінки», «смысл», «потреба» тощо або використовують термін «цінність» у назвах наукових праць для того, щоб «привабити» потенційного читача. Про таку небезпеку, коли «втрачається специфіка проблеми цінності», говорив ще в 60-х роках XIX ст. В. Василенко, який вважав за доцільне використовувати категорію «цінність» лише у тому випадку, коли «за нею буде закріплене певне пізнавальне навантаження» і «вона буде відноситися до тих аспектів реальності, які не охоплюються іншими категоріями філософії» (Василенко, 1966: 42).

Метою статті є виявити властивості цінності як ключової категорії правової культури та дати її визначення.

Результати.

Категорія цінності розкриває один із істотних моментів універсальної взаємозалежності явищ, а саме момент значимості одного явища для буття іншого» (Василенко, 1966: 42). Саме «значимість» («значущість», «значення»), а не фактичність (наявність чи відсутність) є ключовою ознакою категорії «цінність» (Риккерт, 1998: 55). Саме вона дає підстави відрізняти цінність від інших філософських категорій.

Зазначимо, що явища можуть мати позитивне чи негативне (війни, хвороби, злочини) значення для суб'єкта. Тому цінність пов'язують лише з позитивним значенням. Усе, що має

негативне значення для суб'єкта, є «нецінності». Ужиток таких термінів як «антицінність», «псевдоцінність» і «контрцінність» є некоректним. У ситуаціях, коли явище не має жодного значення для суб'єкта – ні позитивного, ні негативного, мова про цінності не ведеться взагалі.

Власний ціннісний світ суб'єкт вибудовує у процесі своєї життєдіяльності, тобто під час діяльнісних процесів, які є сукупністю його свідомих та вольових дій, спрямованих на явища об'єктивного світу з метою їх зміни та перетворення. Постає питання, а на якій стадії практичної діяльності суб'єкта ми можемо починати говорити про цінності? Дослідники називають стадію цілепокладання. Саме вона є ідеальними моментом зародження задуму та плану його реалізації і відповіддю на питання: «А задля чого здійснюється уся ця діяльність?»

Когнітивним компонентом цінності виступають знання, за допомогою яких суб'єкт лише фіксує суще та усвідомлює предметне вираження світу, абстрагуючись від власної зацікавленості. Знання дозволять суб'єкту виокремити властивості явища, які будуть оцінені ним на предмет їх значущості, тобто цінності.

Емоційним компонентом цінності є оцінка, за допомогою якої суб'єкт лише фіксує належне, стверджує свій інтерес та з'ясовує, чи це відповідає його потребам і тим самим є значимим для нього. Зазначимо, що розглядаючи оцінку як емоційний компонент цінності, ми розглядаємо її як своєрідний суб'єктивний вимір дії суб'єкта, внаслідок якої він встановлює для себе «порядок надання переваги» – у якомусь відношенні – одним об'єктам перед іншими, розмі-

щує їх у певному ранговому порядку чи відрізняє їх одне від одного як «позитивні», «нейтральні» або «негативні» для себе в даному відношенні (Хмелько, 1972: 32).

Будь-який предмет, включений у сферу людської діяльності, завжди оцінюється в аспекті його ціннісного значення. Тому оцінку, яка є процесом чи процедурою надання певним явищам цінності (поцінування або заперечення), часто розглядають як передумову встановлення цінності. Вона складається з суб'єкта та об'єкта оцінки, а також її об'єктивної та суб'єктивної сторін.

Суб'єктом оцінки є людина, соціальна група або суспільство, які включають об'єкт оцінки у сферу своєї практичної діяльності. Головною вимогою, яка висувається до суб'єктів оцінки, є їхня когнітивна здатність визначати межі буття об'єкта та його властивості.

Об'єктом (предметом) оцінки виступає будь-яке явище, що може бути потенційно втягнуте або уже є втягнутим у взаємодію із суб'єктом в процесі здійснення ним життєдіяльності. При цьому об'єкти оцінки щодо суб'єкта можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми.

Суб'єктивну сторону цінності складають безпосередні потреби суб'єкта життєдіяльності, для задоволення яких він взаємодіє із об'єктом. Потреби у свою чергу викликають інтерес та емоційні переживання суб'єкта. Наприклад, нестача чогось породжує потребу (необхідність у кому- чи чому-небудь, що вимагає задоволення), потреби – інтерес (прагнення особи задовольнити свої потреби, тобто досягти мети), а останній – емоційні переживання, які викликають почуття значимості кого- чи чого-небудь для

суб'єкта поцінування. Саме цінності, які охоплюють потреби, інтереси та емоційні переживання суб'єкта, дозволяють перетворити останні у стійкі почуття, які є важливим елементом психологічної структури світогляду особи (Хмелько, 1972: 35).

Об'єктивною стороною цінності є певні властивості об'єкта оцінки, які мають значення для життєдіяльності суб'єкта. Тому явища навколишнього світу втягуються у сферу життєдіяльності суб'єкта лише частково (Василенко, 1966: 46), в межах тих властивостей, які мають значення для задоволення його потреб. Крім того, певна властивість об'єкта сама по собі не може бути цінністю. Властивість стане цінністю лише тоді, коли суб'єкт буде сприймати її такою після того, як встановить її значимість для себе.

Таким чином, цінність не можна окремо ототожнювати ні з суб'єктом та його потребами, ні з об'єктом оцінки, наділеним певними властивостями. Взяті самі по собі вони цінності не дають. Лише збіжність усіх цих компонентів в акті практичної взаємодії суб'єкта, що має потреби, і об'єкта, що має властивості, засвідчить те, що об'єкт набув цінності для суб'єкта (Василенко, 1966: 47).

Усвідомлення суб'єктом своєї оцінки об'єкта й готовності діяти щодо нього відповідно до наявної системи цінностей отримало назву ціннісної установки. Це дозволяє дійти висновку, що цінності відіграють важливу роль при визначенні життєвої позиції особи (Качур, 2019, 10(4)).

Щоб безпосередньо встановити феномен цінності при наявності усіх цих чотирьох складових, ми повинні передусім: 1) встановити суб'єкта оцінки, яким можемо бути ми самі чи інші люди, соціальні групи чи суспільство

(когнітивний момент), 2) з'ясувати потребу суб'єкта, через яку він буде взаємодіяти із об'єктом (емоційний компонент), 3) з'ясувати властивості явища, яке будемо оцінювати; 4) встановити межу між його буттям і небуттям; 3) прослідкувати зрушення відносно цієї межі, які відбуваються в явищі під впливом інших явищ та систем (когнітивний компонент) і 4) встановити для себе значимість цих зрушень, а отже цінність об'єкта (емоційний компонент). Визначаючи цінність якого-небудь явища, ми повинні бути готовими до того, що встановлювати цінність явища для себе чи для іншого суб'єкта ми будемо через процедуру встановлення його цінності і для іншого явища. І таких проміжних ланок може бути безліч (Василенко, 1966: 44).

Когнітивний та емоційний компоненти цінності властиві лише людині, яка здатна здобувати знання про предмети навколишнього світу у процесі навчання чи життєвого досвіду та оцінювати їх на предмет значимості у процесі здійснення нею предметно-практичної діяльності. Тому цінності мають суто соціальну природу.

Цінність не має фіксованого значення (значущості), на відміну від мови науки, а ступінь ціннісного змісту об'єктів є рухомим і релятивним (Стрелецькая, 2008: 10). Величина і характер цінності водночас залежать і від визначення суб'єктивної сторони цінності (потреб суб'єкта), і від об'єктивної сторони цінності (властивостей об'єкта-носія цінності) (Василенко, 1966: 46). Крім того, кожному суб'єкту притаманна своя ієрархія цінностей або своя ієрархія ціннісних пріоритетів. Тому одне і те ж явище може мати різну цінність для різних суб'єктів або не становитиме цінності для них взагалі.

При визначенні поняття «цінність» І. Стрелецькая рекомендує 1) не визначати родові поняття цінності через менш загальні (видові), 2) не визначати цінність через ціннісні ж поняття (наприклад, потребу, інтерес, норму, мету) і 3) не включати у визначення цінності оцінку цінності (Стрелецькая, 2008: 11).

Тому, дотримуючись цих формально-логічних вимог раціонального дискурсу, пропонуємо визначати цінність як явища об'єктивного світу (матеріальні та духовні), що мають значення для суб'єкта при здійсненні ним життєвого вибору.

Враховуючи те, що правова культура є синтезом права та культури, ми неодноразово будемо звертатися до поняття категорії «цінність», здійснюючи наукові пошуки у цьому напрямі.

Висновки і перспективи.

Огляд наукової літератури засвідчив, що цінність є об'єктом і предметом вивчення безлічі наук, серед яких філософія, психологія, соціологія, політологія, право, економіка та ін. Це, у свою чергу, зумовлює неоднозначність підходів до з'ясування природи та сутності категорії «цінність».

Аналіз феномену цінності дає підстави говорити про такі її властивості: 1) ключовою ознакою категорії «цінність» є її «значимість» («значущість», «значення»); 2) цінності суб'єкт вибудовує у процесі своєї життєдіяльності починаючи зі стадії цілепокладання; 3) когнітивним компонентом цінності виступають знання, які дозволяють суб'єкту виокремити властивості явища, які будуть оцінені ним на предмет їх значущості; 4) емоційним компонентом цінності є оцінка, за допомогою якої суб'єкт лише фіксує належне,

стверджує свій інтерес та з'ясовує, чи це відповідає його потребам і тим самим є значимим для нього; 5) оцінка є процесом чи процедурою надання певним явищам цінності (поцінування або заперечення), розглядається як передумова встановлення цінності і складається з суб'єкта та об'єкта оцінки, а також її об'єктивної та суб'єктивної сторін; 6) цінність не можна окремо ототожнювати ні з суб'єктом та його потребами, ні з об'єктом оцінки, наділеним певними властивостями, оскільки взяті самі по собі вони цінності не дають; 7) процес чи процедура встановлення цінності передбачає послідовне виконання певних розумово-емоційних дій; 8) цінності мають суто соціальну природу; 8) одне і те ж явище може мати різну цінність для різних суб'єктів або не становитиме цінності для них взагалі.

Пропонуємо визначати цінність як явища об'єктивного світу (матеріальні та духовні), що мають значення для суб'єкта при здійсненні ним життєвого вибору.

Враховуючи те, що правова культура є синтезом права та культури, ми неодноразово будемо звертатися до поняття категорії «цінність», здійснюючи наукові пошуки у цьому напрямі. Тому окремого вивчення потребують 1) поняття правових цінностей, 2) класифікація правових цінностей, 3) цінність правової культури тощо.

Список використаних джерел

1. Василенко В.А. Ценность и ценностные отношения. Проблема ценности в философии. Москва-Ленинград: Издательство «Наука», 1966. С. 41–49.
2. Горбатюк С.Е. Теорія цінностей як методологічна основа аксіології соціогуманітарної безпеки. Вісник Національної

- академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. 2016. № 4. С. 20–30.
3. Качур В.О. До визначення поняття «правова культура» у правознавстві. Право. Людина. Довкілля: науково-практичний журнал. 2019. 10(1). С. 12–19.
 4. Качур В.О. Правова позиція як суб'єктивна частина правової культури: до постановки питання. Право. Людина. Довкілля: науково-практичний журнал. 2019. 10(4). С. 6–12.
 5. Культурологія: теорія та історія культури: навчальний посібник / За ред. І.І. Тюрменко, О.Д. Горбула. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 368 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-1114.html> (дата звернення 17.01.2020 р.).
 6. Резолюція Генеральної асамблеї ООН від 25.09.2015 р. № 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». URL: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015> (дата звернення 21.01.2020 р.).
 7. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре. Москва: Республика, 1998. 413 с.
 8. Стасевич В.П. Цінність як категорія і принцип осмислення культури. URL: <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/123456789/1544/17/stasevich.htm> (дата звернення 15.01.2020 р.).
 9. Стрелецкая І.Г. Цінність як предмет соціально-філософського аналізу (методологічний і лінгвосемантичний аспекти): автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Донецьк, 2008. 17 с.
 10. Хмелько В.Є. Світогляд особи: психологічна структура і функції. Філософська думка. 1972. № 3. С. 30–38.
 11. Шайгородський Ю.Ж. Ціннісний конструкт міжкультурної комунікації. Український соціум. 2002. № 1. С. 41–48.
 12. [Латинська]. Problema tsennosti v fylosofyy. Moskva-Leningrad: Yzdatelstvo «Nauka», 41–49 (in Russian).
 2. Horbatiuk, S.Ye. (2016). Teoriia tsinnosti yak metodolohichna osnova aksiologii sotsiohumanitarnoi bezpeky [Value theory as a methodological basis of axiology of social and humanitarian security]. Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Seriya: Derzhavne upravlinnia, 4: 20–30 (in Ukrainian).
 3. Kachur, V.O. (2019). Do vyznachennia poniatia «pravova kultura» u pravoznavstvi [To the definition of «legal culture» in law]. Pravo. Liudyna. Dovkillia: naukovopraktychnyi zhurnal, 10(1): 12–19 (in Ukrainian).
 4. Kachur, V.O. (2019). Pravova pozytsiia yak subiektyvna chastyna pravovoi kultury: do postanovky pytannia [Legal position as a subjective part of legal culture: to a propounding question.]. Pravo. Liudyna. Dovkillia: naukovopraktychnyi zhurnal, 10(4): 6–12 (in Ukrainian).
 5. Kulturolohiia: teoriia ta istoriia kultury (2004) [Culturology: theory and history of culture]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 368. Available at: <http://www.info-library.com.ua/books-text-1114.html> (accessed 17.01.2020) (in Ukrainian).
 6. Rezoliutsiia Heneralnoi asamblei OON 25.09.2015 № 70/1 «Peretvorennia nashoho svitu: Poriadok dennyi u sferi staloho rozvytku do 2030 roku» [ON General Assembly Resolution No. 70/1 of 25/09/2015 «Transforming Our World: THE 2030 Agenda for Sustainable Development»]. Available at: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015> (accessed 21.01.2020) (in Ukrainian).
 7. Rykkert, H. (1998). Nauky o pryrodі y nauky o kulture [Natural sciences and cultural sciences]. Moskva: Respublyka, 413 (in Russian).
 8. Stasevych, V.P. Tsinnist yak katehoriia i pryntsyyp osmyslennia kultury [Value as a category and principle of understanding culture]. Available at: <http://ea.donntu.org> (accessed 15.01.2020) (in Ukrainian).
-

References

1. Vasylenko, V.A. (1966). Tsennost y tsennostnye otnosheniya [Value and value re-

9. Streletskaia, I.H. (2008). Tsinnist yak predmet sotsialno-filosofskoho analizu (metodologichni i linhvosemantychnyi aspekty) [Value as a subject of socio-philosophical analysis (methodological and linguosemantic aspects)]. Donetsk, 17 (in Ukrainian).
10. Khmelko, V.Ye. (1972). Svitohliad osoby: psykholohichna struktura i funktsii [Personality worldview: psychological structure and functions]. Filosofska dumka, 3: 30–38 (in Ukrainian).
11. Shaihorodskyi, Yu.Zh. (2002). Tsinnisnyi konstrukt mizhkulturnoi komunikatsii [The value component in the inter-cultural communication]. Ukrainskyi sotsium, 1: 41–48 (in Ukrainian).

V.O. Kachur (2020). CATEGORY «VALUE» IN THE THEORY OF LEGAL CULTURE:

BEFORE THE DEFINITION OF THE CONCEPT. *Law. Human. Environment*, 11(1): 6-12.
<https://doi.org/10.31548/law2020.01.001>.

Summary. *The article describes the role of legal culture for ensuring sustainable development of Ukrainian society. Attention is focused on the need to study the category of value, which is Central to the theory of legal culture.*

The author found that scientific research does not have an unambiguous approach to the essence of the «value» category. The analysis of the value phenomenon gives grounds to speak about its properties such as «significance»; cognitive (knowledge) and emotional (evaluation) components of value; components of evaluation (subject and object of evaluation, objective and subjective sides of evaluation); the process or procedure for establishing value; the social nature of values and differentiation of values for different participants. The author formulated the concept of value.

Keywords: *significance, evaluation, legal culture, sustainable development, value*
